

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.38>

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВА НА ЗАБУТТЯ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Солодан К.В.,

доктор філософії (з права),

асистент кафедри публічного права,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ORCID: 0000-0002-2872-5332

e-mail: k.solodan@chnu.edu.ua

Мойсей Г.Г.,

асистент кафедри процесуального права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ORCID 0000-0002-7233-4945

e-mail: g.moisei@chnu.edu.ua

Солодан К.В., Мойсей Г.Г. Європейські стандарти права на забуття в цифрову епоху.

Дослідження присвячене вивченню проблематики європейських стандартів права людини на забуття в цифрову епоху. Автори наголошують, що інтенсивна цифровізація суспільних відносин, широке використання мережі Інтернет та масове впровадження технологій штучного інтелекту спричинили суттєву трансформацію механізмів реалізації та захисту фундаментальних прав людини. У сучасному правовому полі право на забуття виступає одним із найбільш обговорюваних цифрових прав. Його призначення полягає у забезпеченні контролю особи над власними персональними даними та мінімізації потенційних негативних наслідків їх необмеженого поширення в мережі Інтернет. У контексті євроінтеграційних процесів виникає нагальна потреба в комплексному науковому дослідженні європейських стандартів реалізації права на забуття. Автори досліджують правову природу права на забуття як ключової складової цифрових прав людини, розмежовуючи широке та вузьке розуміння останніх у науковій доктрині.

Фокус уваги у дослідженні зосереджено на нормативному закріпленні права на забуття у статті 17 Загального регламенту про захист даних (GDPR) та визначній ролі прецедентної практики Суду ЄС, зокрема рішення 2014 року у справі *Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González*, яке поставило початок для правового закріплення обов'язку пошукових систем видаляти персональні дані за запитом особи.

Автори аналізують виклики, які створює штучний інтелект. В статті наголошується, що стрімкий розвиток Великих мовних моделей (LLMs), таких як GPT-4, ставить під загрозу ефективність реалізації права на забуття. Оскільки генеративний ШІ навчається на масивах даних і запам'ятовує закономірності, а не просто зберігають записи, вилучення інформації про конкретну особу без повного перенавчання моделі стає технічно недосяжним та фінансово нерентабельним. Подальший розвиток регулювання має бути сфокусований на формуванні механізмів, які забезпечать справедливість, підзвітність та прозорість контролерів даних відповідно до статті 17 GDPR, щоб узгодити захист фундаментальних прав особи з технологічними реаліями систем ШІ.

Ключові слова: цифрові права, права людини, право на забуття, право бути забутим, GDPR.

Solodan K.V., Moisei H.G. European standards of the right to be forgotten in the digital age.

The study focuses on examining the European standards for the right to be forgotten in the digital age. The authors highlight that the rapid digitalization of social interactions, the widespread use of the Internet, and the widespread adoption of artificial intelligence technologies have caused a significant change in how fundamental human rights are implemented and protected. In the current legal environment, the right to be forgotten is one of the most discussed digital rights. Its purpose is

to ensure that individuals have control over their personal data and to minimize the potential negative consequences of unrestricted dissemination on the Internet. In the context of European integration processes, there is an urgent need for comprehensive scientific research on European standards for implementing the right to be forgotten. The authors analyze the legal nature of the right to be forgotten as a fundamental aspect of digital human rights, differentiating between broad and narrow interpretations of this concept in academic doctrine.

The study focuses on the legal recognition of the right to be forgotten in Article 17 of the General Data Protection Regulation (GDPR) and highlights the important role of case law of the Court of Justice of the European Union, especially the 2014 judgment in *Google Spain SL, Google Inc. v. Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González*. This case established the legal basis for the obligation of search engines to delete personal data upon the request of the individual.

The authors analyze the challenges posed by artificial intelligence. The article emphasizes that the rapid development of large language models (LLMs), such as GPT-4, threatens the effective implementation of the right to be forgotten. Since generative AI learns from data sets and memorizes patterns rather than simply storing records, removing information about a specific person without completely retraining the model becomes technically unfeasible and financially unviable. Further regulatory development should focus on establishing mechanisms that ensure fairness, accountability, and transparency of data controllers in accordance with Article 17 of the GDPR to reconcile the protection of fundamental rights with the technological realities of AI systems.

Key words: digital rights, human rights, right to be forgotten, GDPR.

Постановка проблеми. Стрімка цифровізація суспільних відносин, активне використання мережі Інтернет, а також масове впровадження технологій штучного інтелекту істотно трансформували механізми реалізації та захисту прав людини. Одним із найбільш дискусійних цифрових прав у сучасному європейському правопорядку є право на забуття, яке покликане забезпечити контроль особи над своїми персональними даними та мінімізувати негативні наслідки їх необмеженого поширення у цифровому середовищі. В контексті євроінтеграції, комплексного наукового дослідження потребують європейські стандарти права на забуття.

Метою дослідження є вивчення проблематики європейських стандартів права людини на забуття в цифрову епоху.

Стан опрацювання проблематики. Проблема права людини на забуття перебуває на етапі активного дослідження як українськими, так і іноземними науковцями. Вказане питання розроблялося такими дослідниками, як Ю. Ремінська, О. Калітенко, О. Яворська, В. Буга, П. Рабінович, Я. Мельник, Р. Волкер, Р. Вебер та інші. Проте європейські стандарти права на забуття в цифрову епоху потребують подальшого наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Термін «цифрові права людини» у науковій доктрині тлумачиться неоднозначно. У широкому розумінні до цифрових прав людини відносять сукупність прав, що виникають у зв'язку з використанням цифрових технологій і пристроїв, зокрема права на доступ до них, їх застосування, створення та поширення цифрового контенту, користування комп'ютерами й іншими електронними засобами, а також доступ до та використання комунікаційних мереж, передусім мережі Інтернет. У вузькому значенні під цифровими правами людини розуміють базові, фундаментальні права, що пов'язані з використанням мережі Інтернет та/або реалізуються в її межах за допомогою спеціальних технічних засобів (комп'ютерів, смартфонів тощо). До них належать, зокрема, право на доступ до Інтернету, свобода вираження поглядів у цифровому середовищі, право на приватність і захист персональних даних, право на свободу та особисту безпеку онлайн, використання електронних інструментів демократії, право на цифрове самовизначення та право на забуття [9].

Європейські регулятори виходять з того, що в сучасному світі, де Інтернет фіксує все і нічого не забуває, усі громадяни стикаються з проблемою неможливості «втекти від свого минулого». Раніше ця складність стосувалася лише засуджених злочинців. Анонсуючи нове право бути забутим, європейські політики особливо наголосили на підлітках, які можуть оприлюднити компрометуючу інформацію, про що пізніше шкодуватимуть. Головний принцип цього права був сформульований наступним чином: «Якщо особа більше не бажає, щоб її персональні дані оброблялися чи зберігалися контролером даних, і якщо відсутні законні підстави для їх подальшого зберігання, ці дані повинні бути видалені з системи контролера» [2].

Схвалюючи нове право, чиновники намагалися применшити його можливий вплив на свободу слова. Зокрема, було підкреслено, що право бути забутим не може зводитися до права на повне стирання історії. Наприклад, у статті на Atlantic.com під заголовком «Чому журналісти не повинні боятися європейського «права бути забутим»» Джон Гендель зазначив: хоча початкові пропозиції рік тому «потенційно дозволили б людям видаляти будь-які цифрові посилання – з публічних записів, журналістики чи соціальних мереж, – які вони вважали недоречними та невтішними» [3], уряди запропонували вужче визначення даних, які підлягають видаленню: а саме персональні дані, які люди надали самі. Джон Гендель вважає, що це положення є ключовим, оскільки нова редакція наполягає на тому, щоб користувачі контролювали особисто дані, які вони розміщують в Інтернеті, а не посилання в медіа чи інших джерелах [2].

Практика Суду ЄС та ЄСПЛ стала вирішальною у формуванні та встановленні меж права на забуття. Хоча право на стирання даних існувало в статті 12 Директиви про захист даних ще з 1995 року, широке обговорення та осмислення концепції «бути забутим в Інтернеті» розпочалося лише у 2014 році. Це сталося після знакового рішення Суду ЄС у справі *Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González* [4]. Ключові положення цього рішення згодом були розвинуті та закріплені в Загальному регламенті про захист даних (GDPR) 2016/679 [10].

У згаданій справі право на забуття розглядалось як складова права на приватність суб'єктів персональних даних у зв'язку з діяльністю інтернет-пошукових систем та розглядом запитів щодо вилучення інформації з результатів пошуку. У цьому рішенні Суд здійснив тлумачення чинної на той момент системи захисту персональних даних крізь призму основоположних прав, закріплених у статті 7 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та статті 8 (право на захист персональних даних) Хартії основних прав Європейського Союзу [7].

Після формування у прецедентній практиці європейських судів право на забуття було чітко інституціалізоване на нормативному рівні шляхом його закріплення у статті 17 Загального регламенту про захист даних (GDPR) [12], що передбачає «право на видалення (право на забуття)». Відповідно до статті 17(1) GDPR фізична особа має право звернутися до контролера з вимогою видалити її персональні дані, зокрема у випадках, коли вони втратили актуальність для цілей збирання чи подальшої обробки, коли суб'єкт даних відкликає раніше надану згоду або коли обробка персональних даних здійснювалася незаконно. У взаємозв'язку з правом на видалення «право на забуття» поширює свою дію й на інші ситуації, окрім публікації особистої інформації в медіа чи операторами пошукових систем, охоплюючи, зокрема, вимоги щодо вилучення персональних даних із публічних реєстрів після закінчення визначеного строку [7].

Як і Директива 95/46/EC, що передувала прийняттю GDPR [12], Загальний регламент про захист даних покладає на держави-члени ЄС обов'язок передбачити в національному праві «винятки або відступи» щодо обробки персональних даних, яка здійснюється з журналістською метою, у тій мірі, в якій це необхідно для узгодження права на захист персональних даних зі свободою вираження поглядів і правом на інформацію.

Право бути забутим, закріплене в статті 17 Загального регламенту про захист даних (GDPR) [12], є потужним механізмом захисту прав, але його застосування не є абсолютним, оскільки підлягає низці суттєвих обмежень. Насамперед, існують технічні обмеження, оскільки повне стирання інформації після її публікації в Інтернеті є практично недосяжним: дані можуть бути кешовані, архівно збережені або репліковані на ресурсах, що знаходяться поза контролем окремого контролера. Крім того, діють юрисдикційні обмеження, оскільки сфера застосування GDPR має територіальні рамки, що підтверджено рішенням Європейського суду 2019 року, яке обмежило зобов'язання пошукових систем застосовувати право на забуття доменами Європейського Союзу, дозволяючи збереження результатів на несвропейських доменах. На практиці, доведення суб'єктом даних того, що його інформація втратила актуальність або є надмірною, є суб'єктивним і складним процесом. З боку бізнесу (контролерів даних) реалізація права вимагає розв'язання складних завдань, що включають розробку систем для точної ідентифікації, відстеження та видалення даних у складних середовищах, із належним документуванням процесу. Усі ці обмеження підкреслюють, що право на забуття є актом балансування, а не абсолютним правом, вимагаючи оцінки пропорційності між приватністю особи та іншими легітимними суспільними інтересами [5].

Відповідно до частини 3 статті 17 GDPR [12] право на забуття може бути обмежене у п'яти випадках, а саме коли обробка даних є необхідною для: реалізації свободи вираження поглядів і до-

ступу до інформації; виконання правового обов'язку або завдання, що здійснюється в суспільних інтересах чи в межах офіційних повноважень контролера; захисту суспільного інтересу у сфері охорони здоров'я; досягнення цілей суспільного інтересу, наукових чи історичних досліджень або статистики; а також для встановлення, здійснення чи захисту правових вимог [11].

Такі обмеження спрямовані на забезпечення справедливого балансу між правом на приватність і захист персональних даних та іншими важливими публічними інтересами [11].

Реалізувати право на доступ до інформації у пошукових системах досить просто: користувач вводить ключові слова. Незважаючи на технологічний розвиток, пошукові системи, як і раніше, індексують інформацію, забезпечуючи легкий доступ до неї через стандартні запити. Проте ситуація кардинально інша у великих мовних моделях (LLMs). Тут вкрай складно встановити, які саме персональні дані були використані для навчання і як вони пов'язані з конкретними особами. Суб'єкти даних мають обмежені можливості для перевірки своїх даних у LLM: або переглядати оригінальні навчальні дані (які часто є конфіденційними чи не розкриваються), або запитувати саму модель. Великі мовні моделі (LLMs) та інші генеративні системи ШІ функціонують завдяки масштабному навчанню на загальнодоступних даних, і їхня ефективність залежить від постійних оновлень. Головний виклик полягає в тому, що навіть після видалення конкретних персональних даних, моделі зберігають вивчені патерни, що унеможливорює справжнє «стирання» інформації. Експерти у сфері ШІ стверджують, що для того, щоб гарантовано вилучити дані окремої особи, модель необхідно перенавчати повністю, що є вкрай не практичним і фінансово витратним рішенням [8].

Масштабне використання та поширення систем ШІ унеможливорює ефективне застосування процедур видалення інформації. Як приклад, GPT-4 від OpenAI оперує 1,8 трильйона параметрів і працює з навчальним набором обсягом понад петабайт, який безперервно використовується для виявлення закономірностей. Ця циклічність робить практично нереальним гарантувати видалення конкретних персональних даних. Ситуацію ускладнює те, що згенеровані ШІ результати, засновані на особистих даних, часто розповсюджуються нерегульовано та без контролю, що фактично перекреслює можливість реалізації «права на забуття». Навіть якщо припустити, що індивідуальні дані можна було б вилучити, відстежити кожен продукт, створений на їхній основі, і забезпечити його видалення всіма кінцевими користувачами є малоімовірним завданням [1].

Для зменшення критики, пов'язаної з браком прозорості, компанія Google публікує актуальні дані про відсоток виконаних запитів на видалення посилань. Згідно з її Звітом про прозорість, з 28 травня 2014 року по 30 листопада 2019 року пошукова система отримала 867 550 запитів на видалення, які стосувалися 3 438 963 унікальних URL-адрес з веб-сторінки пошукової видачі. У результаті було видалено приблизно 44,4% від загальної кількості запитів. Однак цей звіт є неповним, оскільки не містить інформації про джерела запитів, тип контенту, якого вони стосувалися, а також не надає аналізу правових підстав для видалення (наприклад, «незаконна обробка» або «неадекватність/надмірність даних»). Також відсутні дані щодо запитів, пов'язаних із відкликанням згоди суб'єктом даних. Таким чином, Google приватизував процес ухвалення рішень щодо реагування на запити про право бути забутим [6].

В умовах посилення регулювання щодо онлайн-посередників та відсутності єдиної думки стосовно обробки інформації в мережі, настав час для кардинального перегляду того, як застосовується тест балансування в рамках права на забуття. Разом із новими законодавчими вимогами, які стосуються справедливості, підзвітності та прозорості контролерів даних, а також із загрозою значних штрафів від національних органів захисту даних за порушення GDPR, наразі сформовано суттєвий обсяг нормативної бази щодо статті 17 GDPR [6].

Висновок. Таким чином, право на забуття є європейським стандартом захисту персональних даних та ключовою складовою цифрових прав людини. Його нормативне закріплення у статті 17 Загального регламенту про захист даних (GDPR) надає фізичним особам право вимагати видалення їхніх даних за відсутності законних підстав для подальшої обробки. Проте, право на забуття не є абсолютним і функціонує як спосіб балансування між правом на приватність і захист даних та іншими легітимними публічними інтересами, зокрема свободою вираження поглядів та доступом до інформації. Його ефективна реалізація ускладнюється технічними обмеженнями, оскільки повне стирання інформації в мережі є практично недосяжним, а також юрисдикційними рамками застосування GDPR.

Ключовим викликом для застосування європейських стандартів права на забуття в умовах сучасної цифрової епохи є розвиток Великих мовних моделей та інших систем штучного інтелекту. Їхня функціональність, заснована на масштабному навчанні, призводить до збереження вивчених патернів, що робить практично неможливим гарантоване вилучення індивідуальних персональних даних без повного, непрактичного перенавчання моделі. Подальший розвиток регулювання має бути сфокусований на формуванні механізмів, які забезпечать справедливість, підзвітність та прозорість контролерів даних відповідно до статті 17 GDPR, щоб узгодити захист фундаментальних прав особи з технологічними реаліями систем ШІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Higa H., Bedikian S., Costa L. *The Right to Be Forgotten Is Dead: Data Lives Forever in AI*. TechPolicy.Press. 20.05.2025. URL: <https://www.techpolicy.press/the-right-to-be-forgotten-is-dead-data-lives-forever-in-ai>.
2. Jeffrey Rosen. The Right to Be Forgotten. URL: <https://www.stanfordlawreview.org/online/privacy-paradox-the-right-to-be-forgotten>.
3. John Hendel. Why Journalists Shouldn't Fear Europe's 'Right to Be Forgotten'. Atlantic. Jan. 25, 2012. URL: <http://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/01/why-journalists-shouldnt-fear-europes-right-to-be-forgotten/251955>.
4. Judgment of the Court (Grand Chamber), 13 May 2014. Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62012CJ0131>.
5. Kevin Yun. Right to be Forgotten: Deleting Your Digital Past. URL: <https://complydog.com/blog/right-to-be-forgotten>.
6. Leiser Mark. 'Private jurisprudence' and the right to be forgotten balancing test. Computer Law & Security Review. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/343984277_'Private_jurisprudence'_and_the_right_to_be_forgotten_balancing_test.
7. Right to be forgotten ECtHR and CJEU Case-Law. URL: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/right-to-be-forgotten>.
8. Zhang D., Finckenberg-Broman P., Hoang T., Pan S., Xing Z., Staples M., Xu X. Right to be forgotten in the era of large language models: implications, challenges, and solutions. AI and Ethics. 2025. Vol. 5. P. 2445–2454. DOI: 10.1007/s43681-024-00573-9.
9. Марцеляк С.М. Цифрове право на забуття як гарантія конституційних прав людини і громадянина в Україні. Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку: тези доповідей XV Міжнародної науковопрактичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. 312 с. URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/nauka/repozitary/Konferentsiia_07-06-2024_Zbirka_tez.pdf#page=139.
10. Садовська Д.І. Особливості реалізації права на забуття в контексті рішень Суду ЄС та ЄСПЛ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород, 2024. Т. 1. Вип. 83. С. 238–243. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/309100/300651>.
11. Яворська О.С. Реалізація права на забуття у онлайн-архівах: практика ЄСПЛ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 86: ч. 2. С. 286–290. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320340/310916>.
12. Загальний регламент про захист даних (GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/uk>.